САДОВО-ПАРКОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 712.3/7*413*414 https://doi.org/10.31548/forest2020.02.066

ФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ШТУЧНИХ КОМПЛЕКСНИХ ПАМ'ЯТОК ПРИРОДИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

А. А. ДЗИБА, *кандидат сільськогосподарських наук, доцент*
https://orcid.org/0000-0003-4422-288X, e-mail: orhideya_oncydium@ukr.net
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Штучні заповідні парки Українського Полісся, що створені у період постмодернізму, є природоохоронними, історичними, пізнавальними та навчальними об'єктами. Ландшафтний дизайн являє собою синтез традицій та нових тенденцій до трансформацій. На їхніх територіях підтримуються природне існування та поширення рідкісних видів; охороняються види, які перебувають під загрозою зникнення, уразливі види; покращуються гідрологічні функції; зберігаються цінні ландшафти.

У 1960-х рр. на Українському Поліссі, а саме у Рівненській області, створено п'ять парків, що мають статус комплексних пам'яток природи (КПП) місцевого значення. За результатами аналізу історії формування та розвитку комплексних пам'яток природи Українського Полісся показано їхню трансформацію, що відбулась упродовж 60 років. КПП мають просту планувальну структуру таких типів: хрестоподібна («Висоцький дендропарк»), зірчаста («Більський дендропарк», «Сарненський дендропарк»), петельна («Рокитнівський дендропарк»), комбінована («Трипутнянський парк»). З-поміж трьох парків із регулярним плануванням найбільшу зміну помітно у комплексній пам'ятці природи «Більський дендропарк» через розростання живоплотів, які нині не формуються, та порушення меж галявин, на яких з'являються самосійні рослини. Дендрофлора п'яти штучних парків нині представлена 157 видами, що належать до 19 порядків, 32 родин, 81 роду, із них 111 занесені до Червоного списку МСОП. У двох парках за період їх існування відбулось збільшення кількості видів на 11–50 %, дендрораритети становлять 50–71 %. У трьох парках під дією антропогенних, екологічних чинників відбулося зменшення дендрорізноманіття, залишилось 55–81 % видів деревних рослин, серед яких – 71–75 % рідкісні.

Штучні заповідні території Українського Полісся – це цінні об'єкти, які необхідно надалі розвивати та охороняти, поповнювати їхні колекції деревними рослинами і проводити догляд.

Ключові слова: *штучні парки, еволюція, збереження, насадження.*

Актуальність та аналіз останніх досліджень. Розвиток садів і парків залежить від економічного, політичного та культурного стану країни і відбувається самобутнім шляхом залежно від географічних, кліматичних умов, історичного розвитку, культурних традицій. У парках поєднуються історія та сьогодення, утилітарність та естетичність, природа та людина (Hamaliia, 2005, 2013; Kucheriavyi, 1999). За останні 100 років змінився державний устрій і структура суспільства, спосіб життя, духовні цінності, звичаї (Hamaliia, 2013). Для XX ст. характерна швидка індустріалізація, яка своєю чергою вплинула на розвиток садів та парків. Від початку XX ст. садово-паркове будівництво було спрямовано на формування рекреаційних і подієвих об'єктів (Savoskina, 2015). У цей період створюються міські громадські сади і парки загального користування, сади і парки обмеженого користування та спеціального призначення, заміські парки і лісопарки (Kucheriavyi, 2005). Планувальна структура парків була представлена переважно п'ятьма основними композиціями дорожньо-стежкової мережі – осьовою, хрестоподібною, зірчастою, віялоподібною, петельною і комбінованою (Rudenko, Elenskaia, Aleksandrov, Herasymchyk, & Potaev, 1980).

Урбанізаційні процеси відіграють значну роль у формуванні паркових насаджень, вони супроводжуються зміною видового складу деревних рослин та їхньої структури (у паркових фітоценозах відбувається заміщення едифікаторів на субедифікатори) (Melnychuk, Henyk, Melnychuk, & Paslavskyi, 2020). Внаслідок господарської діяльності трансформуються раритетні фітоценози у похідні угруповання (Ustymenko, Popovych, & Dubyna, 2019). Системний та екологічний підходи, що почали розвиватись із другої половини XX ст. у природоохоронній сфері, нині набули поширення завдяки концепції збереження біотичного та ландшафтного різноманіття (Didukh, 2018). На сьогодні одним із топ-5 глобальних ризиків на наступні десять років є значна втрата біорізноманіття та руйнування наземних і водних екосистем із незворотними наслідками для довкілля (Review of the state, 2020).

Мета дослідження – комплексний аналіз трансформації охоронних парків (комплексних пам'яток природи, КПП)) другої половини XX ст. Українського Полісся в історичному аспекті (формування та збереження: планувальної структури, видів насаджень, таксономічного складу).

Матеріали і методи дослідження. Застосовано порівняльний аналіз фактичного матеріалу; обстеження парків та інвентаризацію видів деревних рослин проведено маршрутним методом у декілька етапів. Перший етап – рекогносцирувальний (ознайомлення із планувальною структурою, основними типами насаджень); другий етап – детально-маршрутний (конфігурація маршрутів залежно від розміру, рельєфу, структури насаджень), види деревних рослин перевіряли на належність їх до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи (ЧС МСОП) (The IUCN Red List, 2020).

Результати дослідження та їх обговорення. Поняття «пам'ятка природи» введено В. Гумбольтом на початку XIX ст. як унікальний природний та культурний об'єкт (Brusak, & Bakun, 2011; Mukalo, 2013). Цей термін як природоохоронну категорію для заповідання застосував наприкінці XIX ст. Г. Конвенц, а на початку XX ст. його було узаконено у Німеч-

чині (Conwentz, 1904). В Україні перші пам'ятки природи з'явились у 1883 р. У середині 1920-х природоохоронну категорію «пам'ятник культури і природи» було введено на території радянської України (Boreiko, 2014). У 1931 р. в Україні налічувалось 183 пам'ятники природи.

У 1982 р. до пам'яток природи належали об'єкти, що мали наукове, культурне, історичне або естетичне значення і повний заповідний режим. Вони поділялись на: комплексні, ботанічні та інші (республіканського та місцевого значення) (Bazhan, 1982). На початку XXI ст. пам'ятка природи – це територія або окремий природний об'єкт, що має особливу цінність і є унікальною або типовою для країни чи певного регіону (незалежно від режиму заповідання). Їх поділяють на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні (Shmyg, 2011). У Законі України про природно-заповідний фонд (Law of Ukraine, 2020) пам'ятки природи трактуються як окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, що створюються з метою збереження їх у природному стані. Цей термін аналогічний міжнародному терміну «пам'ятки природи III категорії» – охоронна територія невеликих розмірів, яка призначена переважно для збереження специфічних особливостей природи (природні геологічні та геоморфологічні, культурні природні, природно-культурні території та культурні об'єкти, що пов'язані з екологією) (The IUCN Protected Area Categories, 2020).

У 1960-х рр. на Українському Поліссі було створено п'ять парків, що мають статус комплексних пам'яток природи місцевого значення. Вони зосереджені у Рівненській області, у Дубровицькому (КПП «Більський дендропарк», КПП «Висоцький дендропарк», Державне підприємство (ДП) «Висоцьке лісове господарство», КПП «Трипутнянський парк», ДП «Дубровицьке лісове господарство»), Рокитнівському (КПП «Рокитнівський дендропарк», ДП «Рокитнівське лісове господарство») і Сарненському (КПП «Сарненський дендропарк», ДП «Сарненське лісове господарство») районах (рис. 1).

Специфікою 1960–1980-х рр. у СРСР було втручання держави у творчі процеси, з метою підпорядкування їх як ідейним, так і прагматичним настановам розвитку країни (Bondar, 2012). Прикладом слугує КПП «Більський дендропарк», що створювався у 1960-х на честь 50-річчя Великої Жовтневої Соціалістичної революції та 100-річчя В. І. Леніна як дидактичний та подієвий парк. В Україні у той період реалізовувалася лише та складова менталітету українського суспільства, що полягала в наслідуванні радянського, колективістсько-казарменого ладу як копіювання Заходу (Danylenko, 2012). У західноєвропейському суспільстві розвивалася дизайнерська сфера, в Італії було започатковано рух «Новий дизайн», який мав плюралістичну та антиапріорістську позицію. Унаслідок наприкінці XX ст. сформувались нові італійські концепції дизайну. Більшість європейських країн схилялась до німецької раціональності, логічного дизайну форм, чіткості у побудові об'ємно-просторової структури планування (італійський дизайн був складним для їхнього розуміння) (Danylenko, 2012). У радянському середовищі збільшувалося культурне й технічне відставання (у СРСР 1940–

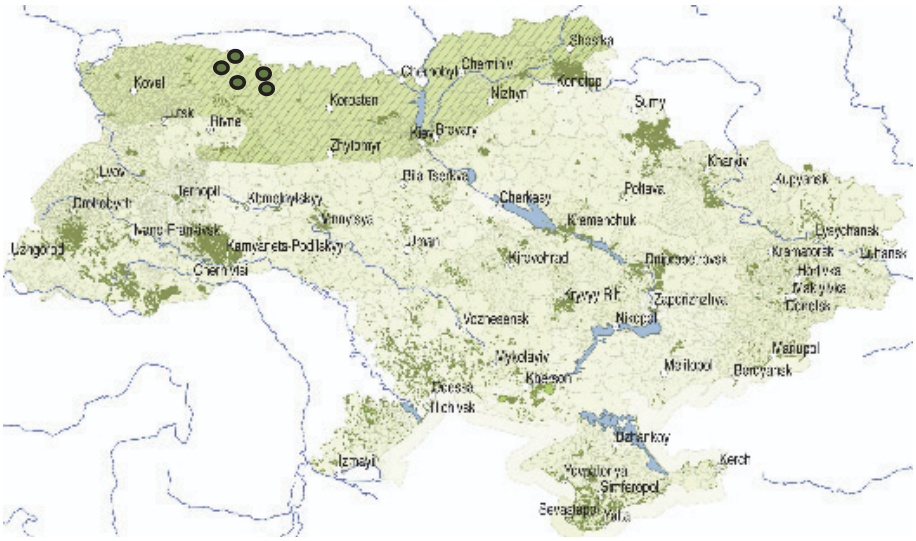

Рис. 1. Комплексні пам'ятки природи другої половини XX ст. Українського Полісся

1950-х рр. через індустріалізацію було майже забуто про дизайн). Проте вже у 1950–1980 рр. дизайн СРСР також намагався прямувати за німецьким функціонал-раціоналізмом. Його спрощення і примітивізація (пов'язані з тоталітарним устроєм) призводили до гірших результатів і сірих дизайнів, як зазначає Даниленко (Danylenko, 2012). Прояв у 1960-х рр. одноманітності, естетичного збіднення, утворення образних стереотипів у зовнішніх рисах предметно-просторового середовища призвели до негативних наслідків, що було закономірним результатом одностороннього підходу (уніфікація, стандартизація, непередбачення активної ролі художньо-творчої ініціативи) (Bondar, 2012). Планування парків 1960-х, де застосовувались модерністські прийоми (однозначність у трактуванні простору), було простим, переважно регулярним і представленим: хрестоподібною (КПП «Висоцький дендропарк»), зірчастою (КПП «Більський дендропарк», КПП «Сарненський дендропарк»), петельною (КПП «Рокитнівський дендропарк»), комбінованою (КПП «Трипутнянський парк») планувальною структурою (рис. 2, а – 6, а).

Головну увагу дизайнерів 1960-х рр. привертав чинник корисності (переважала не краса, а користь), тому в дизайні у СРСР домінував функціоналістський підхід (Danylenko, 2012). Створення парків на території лісництв і садиб лісових господарств передбачало висаджування у них деревних рослин із переважанням інтродукованих видів із метою подальшого вивчення та впровадження у паркові й лісові насадження Українського Полісся. Окрім цього, парк мав виконувати різні функції (відпочинок, пізнання, навчання). Прикладами таких парків і є комплексні пам'ятки природи.

КПП Більський дендропарк (с. Біле), площа 1 га, квартал 8, виділ 3 Більського лісництва (Passport

№ 4/571, 1994). Парк створено у два етапи: перший етап на честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції 1966 р. (0,9 га), другий етап – на честь 100-річчя В. І. Леніна 1969 р. (0,6 га). Загальна площа – 1,5 га. Обидві ділянки становили суцільний масив, де було висаджено 72 види (Passport of the local natural monument, 1973), більшість із яких завезено із ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Станом на 2020 р. на території КПП зростає 55 видів, що належать до 40 родів, 20 родин, 13 порядків. Найбільш поширеними є родини *Rosaceae* Juss. та *Fagaceae* A.B.R., відповідно рід *Prunus* Mill. та *Quercus* L.

Планувальна структура парку була регулярною, зірчастою. Нині втрачає чіткі контури і трансформується. На території КПП виявлено такі типи насаджень: мішані групи *Pinus banksiana* Lamb., *Larix decidua* Mill., алеї з *Carpinus betulus L.*, живоплоти, гаї з *Pinus sylvestris* L. Через недогляд живоплоти з *Physocarpus opulifolius* Maxim. розрослись і закривають доріжки. Бордюри з *Cotoneaster lucidus* Schlecht. переросли у живоплоти і частково також перекрили доріжки, стрижені бордюри з *Buxus sempervirens* L. втратили свою форму. Групи з *Rosa rugosa* Thunb. у північно-східній частині парку перетворились на суцільні зарості. На галявині парку з'явився самосів із *Pinus sylvestris* L. (рис. 2, *в*).

Статус КПП «Більський дендропарк» надано рішенням Рівненського облвиконкому № 317 від 20 червня1977 р. (Passport № 4/571, 1994), комплексна пам'ятка природи – № 343 від 22 листопада 1983 р. (Antonova et al., 2008), із змінами, внесеними згідно із рішенням Рівненського облвиконкому № 98 від 18 червня 1991р., із рішенням Рівненської обласної ради № 1331 від 25 вересня 2009 р. з метою збереження парку.

КПП «Більський дендропарк» було створено як історичний пам'ятник на честь знаменних дат, як місце для відпочинку населення села, навчальну базу для співробітників лісової охорони. Нині КПП «Більський дендропарк» – це рекреаційний парк і колекція рослин, яка потребує подальшого поповнення, збереження та догляду.

КПП «Висоцький дендропарк» (с. Висоцьк), площа 1,5 га, квартал 79 виділ 2 Висоцького лісництва. Розташований на підвищеному ерозійному

а) *б)* *в)*

Рис. 2. КПП «Більський дендропарк»: а) схема планування парку; б) сучасний стан парку, зображення Google Earth; в) фрагмент парку, фото автора

а) *б)* *в)*

Рис. 3. КПП «Висоцький дендропарк»: а) схема планування парку; б) сучасний стан парку, зображення Google Earth; в) фрагмент парку, фото автора

останці палеогенового віку, що омивається зі сходу р. Горинь, на заході р. Сирець (Antonova et al., 2008). Парк створено у 1967 р. як місце відпочинку та арборетум. Планувальна структура хрестоподібна (рис. 3, а), залишається без змін. На території виявлено такі типи насаджень: формовані бордюрі, групи, живі стіни, солітери. Доріжки облямовані формованим бордюром із *Buxus sempervirens* L. (рис. 3, *в*). За насадженнями проводять постійний догляд. У КПП «Висоцький дендропарк» переважають дерева першої та другої величини, які зростають у групах. Уздовж паркану створено вільнорослу живу стіну з *Thuja occidentalis 'Columna'*. З метою огородження вздовж ґрунтової доріжки на території КПП висаджено рядову посадку із *Picea abies* Karst. На початку створення дендропарку було висаджено 105 видів деревних рослин, нині на території зростає 58 видів, що належать до 40 родів, 20 родин, 13 порядків. Рослини мають добрий стан. Серед них: 55-річні екземпляри *Pinus sibirica* Du Tour, *Taxus baccata* L., *Fagus sylvatica* L., *Tilia platyphyllos* Scop.,

Tilia platyphyllos f. laciniata., Catalpa bignonioides Walter. З 2014 р. колекція рослин КПП «Висоцький дендропарк» поповнюється культиварами, які висаджують у групах по 2–5 екземплярів. Серед них*: Juniperus squamata 'Floreant', Juniperus squamata 'Blu star', Juniperus horizontalis 'Prina of Wales', Juniperus horizontalis 'Golden Carpet', Abies koreana 'Silberlocke', Euonymus fortunei 'Emerald Gaiety', Magnolia 'Susan', Liriodendron tulipifera 'Aureomarginata', Salix integra 'Hacuro Nichiki'* та інші.

Статус «заповідне урочище» надано згідно з рішенням Рівненського облвиконкому № 317 від 20 червня 1972 р., категорію КПП «Висоцький дендропарк» отримано згідно з рішенням Рівненського облвиконкому № 343 від 22 листопада 1983 р. (Passport № PPMk 3/571, 1985), зі змінами, внесеними згідно із рішенням Рівненського облвиконкому № 98 від 18 червня 1991 р. та рішенням Рівненської обласної ради № 1331 від 25 вересня 2009 р.

КПП «Рокитнівський дендропарк» (смт. Рокитне, південна частина), площа 1,8 га, квартал 63, виділ 4 Масевицького лісництва (садиба контори ДП «Рокитнівський лісгосп») (рис. 4, *б*). Закладання «Рокитнівського дендропарку»

розпочав П. І. Остапенко у 1961 р. (Antonova et al., 2008). Подальше створення Рокитнівського дендропарку у південній заболоченій частині пустиря відбулось у 1965 р. за участю співробітників лісгоспу. Імовірно, до Другої світової війни на частині території був ліс (залишились дубові пеньки на південь від водойми). У 1967 р. водойму заглибили, зробили стічний канал, загородили територію (Passport № 70/571, 1980). Дендропарк влаштовано з метою створення колекції рідкісних для Українського Полісся рослин із подальшим дослідженням їхніх росту та розвитку. Рослини висаджували групами по 3–5–7 екземплярів, загалом було висаджено 100 видів дерев і чагарників.

Статус КПП надано згідно з рішенням Рівненського облвиконкому № 343 від 22 листопада 1983 р. (Passport № 70/571, 1980), зі змінами, внесеними згідно із рішенням Рівненського облвиконкому № 98 від 18 червня 1991 р., № 1331 від 25 вересня 2009 р., № 784 від 16 листопада 2012 р. з метою збереження колекції цінних видів рослин.

Планувальна структура парку – петельна (рис. 4, *а*). Станом на 2020 р. на території КПП «Рокитнівський дендропарк» зростає 117 видів деревних рослин, що належать до 68 родів, 29 родин, 17 порядків. Стан рослин добрий. Більшість із них плодоносить і розмножуються самосівом. У південній частині парку *Alnus glutinosa* (L.) Gaerth. утворює зарості. Планувальна структура парку є нечіткою, місцями важко прохідною, доріжки зарослі. На території КПП зростають такі рідкісні види, як: *Chamaecyparis lawsoniana* (A.Murray bis) Parl., *Metasequoia glyptostroboides* Hu and W.C.Cheng. (рис. 4, *в*), *Juglans cinerea* L, *Liriodendron tulipifera* L., *Magnolia kobus, Tilia americana L., Acer barbinerve* Maxim. ex Miq. та інші.

На території КПП «Рокитнівський дендропарк» зібрано цінну колекцію зі 117 видів деревних рослин, віком 60 років, із яких 82 види є рідкісними і належать до ЧС МСОП, більшість із них плодоносить і розмножується самосівом. Рослини потребують подальшого дослідження і впровадження у насадження парків і лісові насадження.

а) *б)* *в)*

Рис. 4. КПП «Рокитнівський дендропарк»: а) схема планування парку; б) сучасний стан парку, зображення Google Earth; в) фрагмент парку, фото автора

КПП «Сарненський дендропарк» (м. Сарни, північна частина), площа 1,5 га, квартал 78, виділ 9 Сарненського лісництва. Створення дендропарку розпочали у 1960 р. на місці, що частково було під шкілкою деревних рослин. Для його влаштування було використано деревні рослини із дендропарків Львова та Києва, а також вирощені на власному розсаднику із закупленого насіння (Antonova et al., 2008). У 1961 р. площа дендропарку становила 2,0 га (Passport of the local natural monument, 1972). Рельєф парку рівнинний, ґрунти піщані, свіжі. КПП створено з метою вивчення росту, розвитку та відтворення дендрораритетів і для культурно-просвітніх, науково-пізнавальних цілей. КПП «Сарненський дендропарк» має зірчасту планувальну структуру, яка збереглась донині. Доріжки викладено бруківкою, тому планувальна структура є чіткою і проглядається (рис. 5, *а*, *б*, *в*). На території КПП виявлено такі види насаджень: алеї, живоплоти, бордюри, групи. Вздовж доріжок – алеї з *Thuja occidentalis* L., *Quercus rubra* L., *Picea abies* Karst., формовані бордюри з *Cotoneaster lucidus* Schlecht., вільнорослі бордюри із *Juniperus sabina* L., формовані живоплоти із *Picea abies* Karst. Групи із *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco., *Larix decidua* Mill., *Abies alba* Mill., *Pinus strobus* L. та інші, рядова посадка із *Thuja occidentalis* L.

У 1973 р. дендрофлора парку була представлена 95 видами, нині виявлено 76 видів, що належать до 47 родів, 21 родини, 14 порядків. Загальна кількість рослин під дією екологічних чинників зменшилась, колекція рослин у КПП за останнє десятиріччя почала поповнюватись інтродукованими видами та культиварами: *Magnolia denudata* Desr., *Catalpa ovata* G.Don., *Cryptomeria japonica* (Thunb. ex L.f.) D.Don.

Статус КПП надано згідно з рішенням Рівненського облвиконкому № 317 від 20 червня 1972 р., зі змінами, внесеними згідно із рішенням Рівненського облвиконкому № 343 від 22 листопада 1983 р. (Antonova et al., 2008), № 98 від 18 червня 1991 р.

а) *б)* *в)*

Рис. 5. КПП «Сарненський дендропарк»: а) схема планування парку; б) сучасний стан парку, зображення Google Earth; в) фрагмент парку, фото автора

і рішенням Рівненської обласної ради № 1438 від 18 грудня 2009 р. (Passport № 571, 2006).

КПП «Трипутнянський парк» (с. Грані, західна частина), площа 3,0 га, квартал 8, виділ 64 (квартал 27, виділ 36) Трипутнянського лісництва. Рельєф парку рівнинний. У 1968 р. дендрофлора пам'ятки природи була представлена 18 видами, як засвідчив учитель біології П. М. Таргоній (Tarhonii, 1968). КПП «Трипутнянський парк» було створено на основі старовинного парку, тому нині на території зростають вікові *Quercus robur* L., *Fraxinus excelsior* L., *Aesculus hippocastanum* L., *Carpinus betulus* L. (рис. 6, *в*).

Статус КПП надано згідно з рішенням Рівненського облвиконкому № 317 від 20 червня 1972 р., № 343 від 22 листопада 1983 р. (Passport № 5/571, 1993, Antonova et al., 2008), із змінами, внесеними згідно із рішенням Рівненського облвиконкому № 98 від 18 червня 1991 р., № 784 від 16 листопада 2012 р. з метою збереження старовинного парку на Поліссі.

Нині на території КПП зростає 36 видів деревних рослин, що належать до 31 роду, 16 родин, 13 порядків. Планувальна структура парку регулярна, комбінована (рис. 6, *а*), нині не проглядається, частина доріжок заросла внаслідок утворення підліску та підрісту і через брак належного догляду. У центральній частині парку *Sorbaria sorbifolia* (L.) A. Br. утворює зарості. У насадженні переважає *Carpinus betulus* L. у групах (вікові), рядових посадках та в алеї. У групах зростають *Ptelea trifoliata* L., *Spiraea chamaedryfolia* L., *Syringa vulgaris* L., стан рослин задовільний через недостатнє освітлення. На території парку зростають три види хвойних деревних рослин *Chamaecyparis pisifera* Sieb. Zuss. (два екземпляри) та *Thuja occidentalis* L. (три екземпляри), *Picea abies* Karst.

КПП «Трипутнянський парк» – цінний осередок вікових дерев, який потребує корегування планувальної структури шляхом проведення прочищення та догляду за наявними цінними деревними рослинами.

У штучних пам'ятках природи Рівненської області зосереджено 25 % загальної кількості видів, представлених у штучних об'єктах природно-за-

а) *б)* *в)*

Рис. 6. КПП «Трипутнянський парк»: а) схема планування парку; б) сучасний стан парку, зображення Google Earth; в) фрагмент парку, фото автора

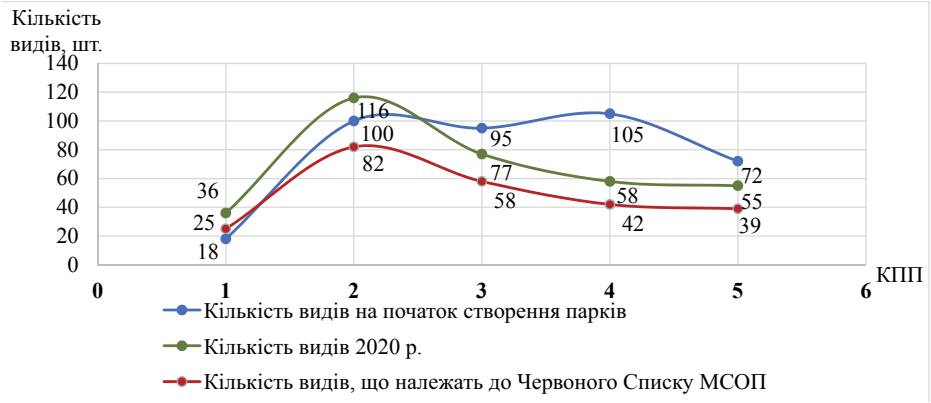

Рис. 7. Динаміка кількості видів у КПП, 1960-ті – 2020 р.
1 – КПП «Трипутнянський парк»; 2 – КПП «Рокитнівський дендропарк»; 3 – КПП «Сарненський дендропарк»; 4 – КПП «Висоцький дендропарк»; 5 – КПП «Більський дендропарк»

повідного фонду Рівненської області (Pokotylova, 2020).

На території п'яти КПП зростають 157 видів деревних рослин, із них 70 % належать до ЧС МСОП. Найбільше дендрорізноманіття представлено у КПП «Рокитнівський дендропарк» і КПП «Сарненський дендропарк», відповідно 116 і 77 видів деревних рослин (рис. 7).

Висновки і перспективи. У 1960-х рр. на Українському Поліссі, а саме у Рівненській області, створено п'ять парків, що мають статус комплексних пам'яток природи місцевого значення. У їхній планувальній структурі відслідковується втручання держави у творчі процеси, з метою підпорядкування їх як ідейним, так і прагматичним настановам розвитку країни (влаштування парків на честь Великої Жовтневої соціалістичної революції та В. І. Леніна). Планування парків є простим: хрестоподібним (КПП «Висоцький дендропарк»), зірчастим (КПП «Більський дендропарк», КПП «Сарненський дендропарк»), петельним (КПП «Рокитнівський дендропарк»), комбінованим (КПП «Трипутнянський парк»).

Упродовж 60 років у КПП відбулись зміни дендрорізноманіття, зокрема, у КПП «Рокитнівський дендропарк» і КПП «Трипутнянський парк» кількість видів не лише збереглася, а й збільшилась на 11 % і 50 % відповідно, серед яких нині 50–71 % становлять дендрораритети. У інших КПП чисельність видів зменшилась через зменшення площі на 0,5 га (КПП «Сарненський дендропарк», «Більський дендропарк») і реконструкції насаджень. Водночас відбулось поповнення колекції культиварами, з яких створено переважно групи (КПП «Висоцький дендропарк»).

Список літератури

Antonova, N. M., Bachuk, V. A., Bertash, B. M., Brovko, H. I., Voloshynova, O. V., Holovko, O. V., … Yakovyshyna, M. S. (2008). *Nature Reserve Fund of Rivne Region*. Rivne: Volynski Oberehy [in Ukrainian].

Bazhan, M. P. (Ed.). (1982). *Ukrainian Soviet Encyclopedia* (2nd ed.) (Vol. 8, pp. 147–

148). Kyiv: Main edition of the Ukrainian Soviet Encyclopedia [in Ukrainian].

Bondar, O. (2012). Features of creative and research process in design and architecture of the 1960s-1980s. In *Essays on the history of Ukrainian design of the 20th century* (pp. 181–204). Available at http://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/_works-istor_design_text.pdf [in Ukrainian].

Boreiko, V. E. (2014). The last islands of freedom. In *History of Ukrainian protected areas and conservation (passive nature protection) (X century – 2015).* Series "History of nature protection" (34, p. 240). Kyiv: Lohos. Available at http://ecoethics.ru/wp-content/uploads/2015/07/int_ostrovki_svob_2015.pdf [in Russian].

Brusak, V., & Bakun, V. (2011). Methodological aspects of classification and certification of geological and geomorphological monuments of nature. *Bulletin of Lviv University. Series: geography*, 44–51. Available at http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/geography/article/view/2161 [in Ukrainian].

*Conservation obligation of the state natural monument of local significance "Dendropark" № MPk 12/571 dated 24.01.1994. approved by the head of the State Administration N. Bezkorny*i. (1994). Sarny, 2 [in Ukrainian].

Conwentz, H. (1904). Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung. In *Denkschrift, dem Herrn Minister der geistlichen, Unterrichts-und Medizinal-Angelegenheiten überreicht* (S. 1–9). Berlin. Available at https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0082_con_de.pdf [in Deutsch].

Danylenko, V. (2012) Design of Ukraine in the European dimension of the twentieth century. In *Essays on the history of Ukrainian design of the twentieth century* (pp. 8–34) [in Ukrainian]. Available at http://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/_works-istor_design_text.pdf.

Didukh, Ya. P. (2018). Biotope as a system: structure, dynamics, and ecosystem services. *Ukrainian Botanical Journal*, *75* (5), 405–420 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/ukrbotj75.05.405

Hamaliia, K. (2005). Garden – nature, full of meaning. *Sofia, 2–3*, 112–121 [in Ukrainian].

Hamaliia, K. M. (2013). Synthetic character of garden art. *Bulletin of Lviv National Academy of Arts*, *24*, 368–380. Available at https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/24/39.pdf [in Ukrainian].

Kucheriavyi, V. P. (1999). *Urban ecology*. Lviv: Svit, 359 [in Ukrainian].

Kucheriavyi, V. P. (2005). *Landscaping of populated areas*. Lviv: Svit, 456 [in Ukrainian].

Law of Ukraine "On the Nature Reserve Fund of Ukraine". (1992). *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 34,* 502, Chapter 6. Monuments of nature. Article 27. Available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text [in Ukrainian].

Melnychuk, N. Ya., Henyk, Ya. V., Melnychuk, S. P., & Paslavskyi, M. M. (2020). Natural processes of development and relationship between the components of garden and park ecosystems in the urban environment. *Scientific Bulletin of UNFU*, *30* (1), 60–65 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.36930/40300110

Mukalo, A. S. (2013). The history of the formation of the term "natural monument" in Germany in the XIX – early XX century. *Bulletin of Saratov University. New series. Series: Earth Sciences*, *13* (1), 50–56. Available at https://www.sgu.ru/journal/izvestiya/geo/2013-1/50-56 [in Russian].

Passport № 4/571 of the park-monument of garden art dated 09.03.1994. Bile, Rivne region. (1994). Bile: [b.v.], 2 [in Ukrainian].

Passport № 5/571 of the state monument of nature "Tryputnyansky Park" dated 24.12.1993, Grani, Rivne region. (1993). Grani: [b.v.], 2 [in Ukrainian].

Passport № 571 of the object of the nature reserve fund dated 05.05.2006, Sarny, Rivne region. (2006). Sarny: [b.v.], 2 [in Ukrainian].

Passport № 70/571 of the protected object of local significance "Denropark of Rokytne forestry" dated 15.03.1980, Rokytne, Rivne region. (1980). Rokytne: [b.v.], 2 [in Ukrainian].

Passport № PPMk 3/571 Complex state natural monument of local significance "Vysotsky Arboretum". v. Vysotsk, Rivne region. (1985). Vysotsk: [b.v.], 2 [in Ukrainian].

Passport of the local natural monument "Arboretum in honor of the 50th anniversary of the October Revolution and in honor of the 100th anniversary of V.I. Lenin" dated 11/25/1973 p. from. Bile, Rivne region. (1973). Bile: [b.i.], 2 [in Russian].

Passport of the local natural monument "Arboretum", Sarny, Rivne region. (1972). Sarny: [b.v.], 2 [in Ukrainian].

Pokotylova, K. H. (2020). Representativity of Rivne region artificial protected parks dendroflora. *Ukrainian Journal of Forest and Wood Science, 11* (1), 98–107 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.31548/forest2020.01.098

Review of the state of the environment and risks for people and business. Ukraine. 2020 (2020).Availableathttps://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/_2020____web.pdf [in Ukrainian].

Rudenko, I. N., Elenskaia, N. A., Aleksandrov, S. B., Herasymchyk, E. Ya., & Potaev, H. A. (1980). *Park Design Guide*. Minsk: Polymya, 16–17 [in Russian].

Savoskina, A. M. (2015). Historical features and modern categorical structure of the network of protected man-made parks of Ukrainian Polissya. *Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University. Series: Biological Sciences*, *2* (302), 38–42 [in Ukrainian].

Shmyh, R. A. (Ed.). (2011). *Terminological reference book on construction and architecture*. Lviv: PE "Aral". Available at https://shron1.chtyvo.org.ua/Shmyh_Roman/Terminolohichnyi_slovnyk-dovidnyk_z_budivnytstva_ta_arkhitektury.pdf?PHPSESSID=12009abd74f6e2 bce12726927 bf42feb [in Ukrainian].

Tarhonii, P. M. (1968). *Registration card of a natural monument dated 22.08.1968.* Rivne: [b.v.], 2 [in Ukrainian].

The IUCN Protected Area Categories. (2020). Available at https://www.iucn.org/theme/protected-areas/about/protected-area-categories [in English].

Ustymenko, P. M., Popovych, S. Yu., & Dubyna, D. V. (2019). Current trends in the dynamics of rare phytocoenoses in Ukraine and modification of the concept of absolute conservation. *Ukrainian Botanical Journal, 76* (5), 434–444 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/ukrbotj76.05.434

Dzyba, A. A. (2020). Formation and transformation of man-made complex natural monuments from the second half of XX century in Ukrainian Polissia. *Ukrainian Journal of Forest and Wood Science, 11 (2),* 66–78. https://doi.org/10.31548/forest2020.01.004.

Protected man-made parks of Ukrainian Polissya, created in the period of postmodernism, are conservation oriented, historical, cognitive and educational objects. Landscape design is a synthesis of traditions and new transformation trends. On the territories of protected man-made parks, natural existence and distribution of rare species are maintained, endangered and vulnerable species are protected, hydrological functions are improved, and valuable landscapes are preserved.

Concentrated in Rivne region, five parks, which have the status of complex natural monuments of local significance, were created in Ukrainian Polissya in the 1960s. According to the results of the analysis of formation and development history, the transformation of complex natural monuments (CNMs) of Ukrainian Polissya for a period of over 60 years is shown. CNMs have a

simple planning structure of the following types: cross-shaped ("Vysotsky Arboretum"), star-shaped ("Bilsky Arboretum", "Sarny Arboretum"), loop-shaped ("Rokytne Arboretum"), and combined ("Tryputnyansky Park"). Of the three parks with regular planning, the biggest change can be observed in the complex natural monument "Bilsky Arboretum". This is due to the growth of hedges, which are not currently formed, and to the violation of the boundaries of meadows, where self-seeding plants appear.

The dendroflora of five man-made parks is represented by 157 species, which belong to 19 orders, 32 families, and 81 genera, with 111 of them being included to the IUCN Red List. In two parks during their existence, there was an increase in the number of species by 11-50%, with the number of rare tree species amounting to 50-71%. In three parks under the influence of anthropogenic and ecological factors, there was a decrease in dendrodiversity, with 55-81% of species of woody plants remaining; among them 71-75% are rare tree species. Protected man-made areas of Ukrainian Polissya are valuable objects that need to be further developed and protected, whereas their collections of woody plants replenished and maintained.

Keywords: *man-made parks, evolution, preservation, plantings.*

Отримано: 2020-04-20